

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Olosuhdeselvitys

Satu Juutinen

2018 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Olosuhdeselvitys

Satu Juutinen
Liiketalouden koulutus
Opinnäytetyö
Kesäkuu, 2018

Satu Juutinen

Olosuhdeselvitys

Vuosi 2018 Sivumäärä 35

Sosiaalilautakunnan selvitys eli olosuhdeselvitys on lakiin perustuva prosessi, jonka avulla on tarkoitus saada tietoa lapsen ja vanhempien olosuhteista. Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle sellaista, mikä voidaan saada vain selville vain pyytämällä selvitys. Selvityspyynnön voi esittää vain tuomioistuin silloin, kun katsoo sen olevan tarpeen, jotta tuomioistuimella on käytössään kaikki tarvittava materiaali asian ratkaisemiseksi.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää lakien ja kirjallisuuden avulla sosiaalilautakunnan laatimaa olosuhdeselvitystä. Olosuhdeselvitys on osa oikeudenkäyntimateriaalia, kun ratkaistaan lasta koskevaa huoltoriitaa. Työssä on tutkittu lapsen etua ja lapsen oikeuksia. Lapsen etu on ensisijainen päätöksentekoon vaikuttava seikka, joka tulee huomioida, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä. Lapsen edun selvittämistä varten olosuhdeselvitys on usein tarpeen.

Kirjallisuuden avulla on selvitetty, miten lapsen mielipiteet ja toiveet saadaan selville. Lasta ei kuulla tuomioistuimessa henkilökohtaisesti, mutta laki antaa kuulemiseen mahdollisuuden. Lapsen kuuleminen tapahtuu pääsääntöisesti olosuhdeselvitystyön yhteydessä.

Opinnäytetyö toteutettiin tutkimalla oikeuskirjallisuutta. Tutkimusmenetelmänä työssä oli oikeusdogmatiikka eli lainoppi. Oikeusdogmatiikka selvittää miten lain mukaan toimitaan, joten tutkin lakeja ja asetuksia sekä lain esitöitä. Tutkin myös satunnaisotannalla valikoituja olosuhdeselvityksiä, niiden rakennetta ja sisältöä.

Haastattelin Vantaan kaupungin sosiaalityöntekijöitä sekä Vantaan kärjäoikeuden tuomareita, jotta sain empiiristä näkökulmaa tutkimukseeni.

Asiasanat: olosuhdeselvitys, lapsen oikeus, lapsen kuuleminen

Satu Juutinen

Statement by the Social Board

Year	2018	Pages	35
------	------	-------	----

A Statement by the Social Board is a process which is based on the law and with its help information about the conditions of a child and parents can be obtained. The purpose of a report is to give a court the information which is not found available without such a report. Only the court can make a request for such a report and have need of it. When considering the court will use all the necessary material to solve the matter.

The purpose of this thesis was to clarify (with the help of laws and literature) the conditional report drawn up by the Social Board Statement. The statement will be a part of the trial material when a maintenance dispute concerning the child is solved. In this work the interests of the child and the child's rights have been studied. The advantage to the child is a primary point which affects decision-making and to which attention has to be paid when decisions concerning the child are made. For the clarifying of the interest of the child the conditional report is often necessary.

With the help of the literature it has been clarified how the child's opinions and wishes are discovered. The child is not personally heard in the court but the law gives the opportunity for the hearing. The hearing of the child takes place in connection with the report work of the social welfare board as a rule.

I interviewed the social workers of the town of Vantaa and the judges of the district court of Vantaa so that I got an empirical point of view to my study.

Keywords: Statement by the Social Board, the child's right, hearing of the child

Lakiluettelo

Hallintolaki (434/2003)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)

Laki lapsivaltuutetusta (1221/2004)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Perustuslaki (1999/731)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

Lyhenneluettelo

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
LOS	Lapsen oikeuksien sopimus
OM	Oikeusministeriö

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Opinnäytetyön tavoitteet ja metodi	8
3	Lapsen oikeus ja lapsen etu	8
3.1	Lapsen oikeus	9
3.2	Lapsen etu.....	10
4	Huolto-, asumis- ja tapaamisriidan käsittely oikeudessa.....	12
4.1	Kirjallinen valmistelu	13
4.2	Valmisteluistunto	14
4.3	Väliaikais määräys	15
4.4	Pääkäsittely	15
4.5	Asian ratkaiseminen	16
4.6	Päätöksen täytäntöönpano	16
5	Olosuhdeselvitys	17
5.1	Pikaselvitys.....	17
5.2	Olosuhdeselvitykseen johtavat syyt	17
5.3	Selvityspyyntö	18
5.4	Selvityksen tekeminen	19
5.5	Lapsen mielipiteen selvittäminen.....	21
5.5.1	Lapsen kuuleminen	22
5.6	Vanhempien kuuleminen	24
5.7	Selvityksen sisältö ja luonne	26
6	Vantaan käräjäoikeudessa käsiteltäviä lapsen huoltoon, asumiseen ja/tai tapaamisiin liittyviä riitoja	27
7	Lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön tulevia muutosehdotuksia	28
7.1	Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttaminen.....	29
7.2	Lapsen osallisuuden vahvistaminen	30
7.3	Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa	30
7.4	Lastensuojeluliiton lausunto lainsäädännön uudistamisesta	30
8	Johtopäätökset	31

1 Johdanto

Kun vanhemmat eroavat tulee ratkaistavaksi lapsen asumiseen, huoltoon ja tapaamisiin liittyviä asioita. Suurin osa vanhemmista sopii näistä asioista yhteisymmärryksessä ja yhdessä, mutta toisiaan riitoja joudutaan selvittämään käräjäoikeudessa. Mikäli asiassa ei päästä sopimukseen käsitellään asiaa käräjäoikeudessa riita-asiana.¹

Opinnäytetyössä käydään läpi huoltoriitaprosessin kulkua ja sen yhteydessä pyydettävää olosuhdeselvitystä. Olosuhdeselvitys on sosiaalilautakunnan laatima selvitys lasta koskevissa huolto-, -asumis- ja tapaamisriidoissa. Selvityspyyntö perustuu lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja sen voi esittää vain tuomioistuimella silloin kun katsoo sen tarpeelliseksi. Selvityksen tarkoituksena on täydentää oikeudenkäyntimateriaalia siten, että käytössä on kaikki mahdollinen tieto, jotta päädytään lapsen edun kannalta parhaaseen mahdolliseen ratkaisuun.

Työn ulkopuolelle on rajattu hovioikeuskäsittely. Tarkastelun kohteena on ollut alimman oikeusasteen eli käräjäoikeuden lapsen huoltoon, -asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyvät olosuhdeselvitykset.

Tutkimusmenetelminä työssä on käytetty lainopillista kirjoituspöytä tutkimusta, jonka tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus. Lainopin tarkoituksena on selvittää oikeusnormien sisältöä ja tutkia sitä, mikä merkitys mistäkin lähteestä löytyvällä materiaalilla on.² Toisena tutkimusmenetelmänä on ollut laadullinen eli kvalitatiivinen menetelmä. Aineistoa kerättiin haastatteleamalla sosiaalityöntekijöitä sekä käräjäoikeuden tuomareita. Työssä on yhdistetty kaksi tutkimusmenetelmää, koska menetelmät tukevat toisiaan. Teorian merkitys laadullisessa tutkimuksessa on välttämätön.³

Työn alussa on käyty läpi oikeuskirjallisuuden avulla lapsen oikeuksia ja etua, koska lapsen etu on ensisijainen periaate, jota tulee noudattaa, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä.

Olosuhdeselvityksestä käydään läpi pyyntöön johtavia syitä, selvityksen laatimista sekä selvityksen sisältöä ja luonnetta. Työssä on tarkasteltu satunnaisotannalla valittuja olosuhdeselvityksiä, niiden rakennetta ja sisältöä.

¹ Terveystieteiden tutkimuskeskus, Lastensuojelun käsikirja 2017.

² Hirvonen 2011, 20-22.

³ Tuomi & Sarajärvi 2009, 18.

Työn lopuksi on vielä käyty läpi tämän työn aihepiiriin liittyviä lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön tulevia muutosehdotuksia.

2 Opinnäytetyön tavoitteet ja metodi

Opinnäytetyön aiheena on olosuhdeselvitys. Tällä tarkoitetaan sosiaalilautakunnan laatimaa selvitystä, joka voidaan pyytää riitatilanteissa. Tästä on säädetty laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 § 1 momentissa.

Työn tavoitteena on selvittää olosuhdeselvitysten pyyntöön johtuvia syitä, sitä toteutuuko lapsen etu tarkoitetulla tavalla ja sitä, millaisia olosuhdeselvitykset ovat sisällöltään. Oikeuskirjallisuuden avulla selvitettiin myös lapsen etua ja oikeutta.

Nykyinen laki antaa selvitystyölle melko vapaat ”kädet”. Vertailun vuoksi tutkittiin eri kuntien laatimia selvityksiä sen osalta ovatko ne sisällöltään keskenään yhtä laajoja ja ovatko selvitystyön tekijät kiinnittäneet samoihin asioihin huomiota.

Tutkimusmenetelmänä on pääsääntöisesti ollut oikeusdogmatiikka eli lainoppi. Oikeuskirjallisuuden, lakien, asetusten sekä hallitusten esitysten avulla on tutkittu lapsen etua ja oikeutta, oikeusprosessin kulkua, olosuhdeselvitystä sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön muutosehdotuksia.

Työhön on sisällytetty laadullista tutkimusmenettelyä haastatteleamalla lyhyesti Vantaan käräjäoikeuden tuomareita. Kysymykset aseteltiin siten, että työhön saatiin näkökulmaa myös päätöksentekijöiden osalta. Kysymykset koskivat lapsen edun toteutumista, tämän hetkisen lainsäädännön riittävyttä koskien olosuhdeselvityksiä sekä selvitystyön laatijoiden kannanoton vaikutusta päätöksenteossa. Työssä haastateltiin myös Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön sosiaalityöntekijöitä, jotka tekevät selvitystyön Vantaalla

3 Lapsen oikeus ja lapsen etu

Lapsen oikeudet ja lapsen etu ovat käsitteitä, jotka ovat monissa eri laissa ja sopimuksissa määriteltyjä. Lapsen etu on se ensisijainen asia, joka johtaa päätöksentekoa lapsen huolto-, asumis- ja tapaamisoikeus asioissa sekä päätöstä siitä, pyydetäänkö asian ratkaisemista varten olosuhdeselvitys. Lapsen etu on menettelysääntö, ja sen tulee olla ensisijainen ratkaisuperiaate.⁴

⁴ CRC/C/GC/14, kohta 6.

3.1 Lapsen oikeus

Lapsen oikeuksien julistus on hyväksytty 20.11.1959. Julistus ei sido valtioita oikeudellisesti vaan on luonteeltaan yleisluontoinen. Vuonna 1989 lapsen oikeudet kirjattiin YK:n lapsen oikeuksien sopimukseksi jonka lähes kaikki maailman valtiot ovat ratifioineet. Tuolloin lasten oikeudet saivat ihmisoikeuden statuksen, joka oli virallisesti vahvistettu.⁵

Perustuslain 6 § 3 momentti määrää yhdenvertaisuudesta, ja sen mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Olosuhdeselvityksen osalta tämä tarkoittaa sitä, että lasta tulee kuulla selvityksen tekemisen yhteydessä siten, kun säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lain 11 §:n mukaisesti huomioon tulee ottaa lapsen ikä ja kehitystaso sekä se, että pystyykö lapsi miten hyvin perustelemaan oman kantansa. Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lain mukaisesti lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Mielipide on selvitettävä mikäli vanhemmat eivät ole asiasta yksimieliset, jos lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana taikka jos tätä muutoin on pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisenä.

Perustuslain lisäksi lapsen oikeudet tulee huomioida YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Tämä sopimus edellyttää, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.⁶ Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edussa on kysymys lapsen ihmisoikeuksia parhaalla mahdollisella tavalla toteuttavasta tulkinasta. Lapsella on oikeus esittää omat näkemyksensä ja saada ne huomioon otetuiksi. Tämä on keskeinen osa lapsen oikeuksien sopimuksen lapsen edun määritelmää. Lapsen oikeus osallistua turvaa sen, että lapsi voi olla mukana niissä prosesseissa, joissa hänen hyvinvoinnistaan päätetään. Komitea on korostanut sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan ja 12 artiklan välistä erottamatonta yhteyttä. Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon myös lapsen edun arvioinnissa. Lapsen edun mukainen ratkaisu ei kuitenkaan välttämättä ole sama kuin lapsen mielipiteen mukainen ratkaisu: lapsen etu ei siis lähtökohtaisesti tarkoita samaa kuin lapsen tahto. Lapsella ei myöskään ole velvollisuutta tehdä päätöksiä eikä lapselle tule jättää päätöksenteon vastuuta vaikeissa päätöksentekotilanteissa.⁷

⁵ YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 12 artiklan mukaisesti. Sopimusvaltioiden tulee taata niille lapsille jotka kykenevät muodostamaan omat näkemykset vapaus ilmaista omat näkemykset, mielipiteet ja toiveet lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on myös otettava huomioon päätöksenteossa huomioon ottaen lapsen ikä ja kehitystaso. Jotta tämä toteutuu, on lapselle erityisesti annettava mahdollisuus tulla kuulluksi lasta koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Kuulluksi tuleminen tulee toteuttaa lainsäädännön mukaisesti.⁸

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artikla pitää sisällään lapsen oikeuden määritelmän. Sen mukaan lasta tulee suojella ja lapsesta tulee pitää huolta niin, että hyvinvointi on taattu. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä ja mielipide tulee ottaa huomioon, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä. Lapsen ikä ja kehitystaso tulee huomioida ja mielipide arvioida sen mukaisesti. Saman artiklan mukaan lapsen etu on otettava huomioon ensisijaisena, kun tehdään lasta koskevia toimia ja päätöksiä. Lapselta ei voi myöskään riistää oikeuttaan pitää säännöllistä ja suoraa yhteyttä molempiin vanhempiinsa, ellei sen katsota olevan lapsen edun vastaista.⁹

Vanhempien riitatilanteissa tulee turvata lapsen oikeus tavata molempia vanhempiaan. Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 2 §:ssä lapselle tulee turvata oikeus pitää yhteyttä ja tavata sitä vanhempaa jonka luona ei asu. Tämä on nimenomaisesti lapsen oikeus, eikä tapaa-javanhemman oikeus. Tavoitteena on edistää lapsen tasapainoista ja turvallista suhdetta molempiin vanhempiin.¹⁰

3.2 Lapsen etu

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus jonka 3 artiklassa on määritelty lapsen etu. Sopimus on vuodelta 1959, joten lapsen etu käsitteenä on ollut olemassa jo siitä lähtien. Tässäkin sopimuksessa keskeisenä on lapsen edun huomioon ottaminen ensisijaisena kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa.¹¹ Lapsioikeuden johtava periaate on lapsen edun käsite.¹²

Meillä Suomessa lapsiasiavaltuutettu edistää ja arvioi lapsen oikeuksien toteutumista. Tästä on säädetty laissa lapsivaltuutetusta. Lain 2 §:ssä käydään läpi lapsivaltuutetun tehtävät,

⁸ CRC/C/GC/12 2009.

⁹ Euroopan unionin perusoikeuskirja, 24 artikla.

¹⁰ Peuralahti 2012, 25.

¹¹ YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

¹² Honkanen & Syrjälä 2000, 42.

joita ovat esimerkiksi arviointi lapsen edun ja oikeuksien toteutumisesta, lainsäädännön seuraaminen ja erityisesti yhteiskunnallisen päätöksenteon vaikuttaminen lapsen hyvinvointiin sekä edistää monin tavoin Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymän lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista.

Lapsen etu on lainsäädännössä määritelty muun muassa seuraavissa laeissa:

- laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 1 §
- lastensuojelulaki (417/2007) 4 §
- sosiaalihuollon asiakaslaki (812/2000)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tullut voimaan 1984 ja on keskeisessä osassa tässä opinnäytetyössä. Lain tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lain 1 § mukaan lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. Lasta koskevan päätöksenteon pohjana tulee olla ensisijaisesti lapsen etu.

Hallituksen esityksen (HE 224/1983) mukaan sekä sosiaalilautakunnan ja tuomioistuimen on pidettävä silmällä lapsen etua aina kun käsitellään lasta koskevaa asiaa. Lakiehdotuksen mukaan on erityisesti kiinnitettävä huomiota asiaa ratkaistaessa siihen, millainen järjestely on lapsen edun kannalta paras tulevaisuuteen nähden.¹³

Lastensuojelulain keskeiset periaatteet 4 §:ssä ovat kaikki otettava huomioon, kun tehdään toimia tai päätöksiä jotka koskevat lasta. Näitä periaatteita ovat esimerkiksi kyky ja mahdollisuus turvata tasapainoinen kehitys ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuus saada tarvittava ymmärrys, hellyys sekä huolenpito ja kaikin puolin turvallisen kasvuympäristön takaaminen. Hallituksen esityksen mukaan lapsen edun turvaaminen on myös lastensuojelulain tärkein

¹³ HE 224/1982, 6.

periaate. Esityksen mukaan lapsen edun toteutuminen edellyttää aikuisten myönteistä asennetta ja riittävää tietoa ja taitoa koskien lasten kasvatusta.¹⁴

Laki sosiaalihuollon asiakaan asemasta ja oikeuksista 10 §:ssä säädetään alaikäisen lapsen asemasta. Tämänkin lain mukaan lapsen mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti 1 momentin mukaisesti. Kaikki ne julkiset tai yksityiset sosiaalihuollon toimet jotka koskevat alaikäistä lasta, tulee tehdä siten, että ensisijaisena otetaan huomioon alaikäisen etu.

Lapsen oikeuksien komitea korostaa vuonna 2013 antamassaan yleiskommentissaan, että lapsen etu on kolmiosainen käsite. Lapsen edun aineellinen oikeus tarkoittaa sitä, että lapsella on oikeus siihen, että lapsen etu arvioidaan ja otetaan ensisijaisena huomioon, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä. Perustavanlaatuinen tulkintaperiaate takaa sen, että mikäli säännöstä voidaan tulkita monella eri tavalla, lasta koskevassa päätöksenteossa tulkintatavaksi tulee valita se, joka palvelee parhaiten lapsen etua. Menettelysäännön menettelyt edellyttää lapsen edun määrittämistä ja arviointia. Päätöksenteon vaikutuksia tulee myös arvioida. Lapsen edun käsite on monimutkainen ja se tulee aina määrittää tapauskohtaisesti, käsitteiden mukaisesti kuitenkin lapsen etu tulee huomioida aina tärkeimmäksi.¹⁵

Lapsen edun komitea pitää valitettavana sitä, ettei Suomen lainsäädännössä lukuun ottamatta lastensuojelulakia viitata tarpeeksi kattavasti lapsen etuun eikä sitä oteta huomioon riittävässä määrin päätöksenteossa. Komitean 57. istunnossaan kehottaa Suomea edelleen tehokkaammin varmistamaan, että lapsen etu otetaan huomioon ja että sitä sovelletaan johdonmukaisesti kaikissa lainsäädäntö-, hallinto- ja oikeudenkäyntimenettelyissä. Myös päätösten oikeudelliset perusteet tulee perustaa lapsen etuun.¹⁶

Kaikkia edellä mainittuja tulee arvioida ja ottaa huomioon lasta koskevassa huolto- ja tapaamisriidan käsittelyssä. Kuten lapsen oikeudet ja lapsen etu, myös sosiaalilautakunnan selvityksen eli olosuhdeselvityksen pyytäminen perustuu lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

4 Huolto-, asumis- ja tapaamisriidan käsittely oikeudessa

Huoltoriidat käsitellään oikeudenkäymiskaaren 8 luvun säädösten mukaisesti. Lasta koskevan huolto- ja tapaamisoikeuden käsittely alkaa hakemuksesta. Jompikumpi tai molemmat van-

¹⁴ HE 225/2006, 12.

¹⁵ CRC/C/GC/14 2013.

¹⁶ CRC/C/FIN/CO/4 2001.

hemmat yhdessä voivat toimittaa hakemuksen käräjäoikeuteen ja näin asia saadaan vireille. Oikeudenkäymiskaaren 10 § mukaan toimivaltainen tuomioistuim on se käräjäoikeus, jonka tuomiopiirissä asiaan osallisen kotipaikka on. Mikäli hakemuksen on tehnyt toinen vanhempi yksin, varataan toiselle vanhemmalle oikeus lausua oma näkemyksensä kirjallisesti. Jos hakemus ja toisen vanhemman antama vastaus osoittaa molempien olevan samaa mieltä, asia voidaan ratkaista kirjallisesti eikä tässä tapauksessa vanhempia tarvitse kutsua oikeuteen. Jos taas vanhemmilla on eri näkemys asiassa, ottaa käräjäoikeus asian käsittelyyn.¹⁷

Lapsia koskevat asiat tulee aina käsitellä kiireellisinä. Tuomarin olisi hyvä ottaa asia käsitte-lyyn viimeistään saman viikon aikana. Jos hakemuksessa ilmenee, että asiassa haetaan väliaikais määrääystä, tulee vastaus pyytää lyhyellä määräajalla tai asianosainen voidaan myös haastaa suoraan istuntoon. Asian käsittely on erityisen kiireinen, jos on mahdollista, että lapsen turvallisuus on vaarassa.¹⁸

4.1 Kirjallinen valmistelu

Käräjäoikeuteen jätetyssä hakeuksessa vaatimus tai vaatimukset tulee yksilöidä. Mikäli kyseessä on lapsen huoltoa koskeva hakemus, tulee hakemuksessa selvittää, vaatiiko hakija yksin vai yhteishuoltajuutta. Mikäli haetaan yhteishuoltoa, tulee hakijan ilmoittaa, vaatiiko hän lapsen asumista luonaan. Yksilöidyn vaatimuksen tulee olla Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 §:n mukainen.

Huollon kohdalla vaatimuksen yksilöiminen on yksiselitteistä, näin ei kuitenkaan ole tapaa- misoikeuden osalta. Lähtökohtaisesti on pyritty siihen, että tuomioistuimen päätöksen tulee olla niin tarkka ja yksiselitteinen, että se voidaan panna täytäntöön. Joskus hakemukset ovat niin väljiä, ettei tuomioistuim vahvista niitä. Väljä hakemus on esimerkiksi sellainen, johon ei ole yksilöitynä tarkkoja tapaamisia kelloaikoineen, vaan on käytetty ilmaisua ”isä/äiti saa tavata lasta vapaasti”.¹⁹

Tuomioistuim voi joustaa täytäntöönpantavuudesta siinä tapauksessa, että vanhemmat pyytävät yhdessä yhteisellä hakemuksella edellä mainitun väljäisältöisen hakemuksen vahvistamista tai että toinen vanhempi pyytää yksipuolisella hakemuksella väljän tapaamisoikeuden vahvistamista, eikä toinen vanhempi vastusta sitä. Vanhemmilla on myös oikeudenkäynnin aikana mahdollisuus sopia tapaamisoikeuden sisällöstä.²⁰

¹⁷ Oikeuslaitos. Lapsen huoltoa koskevien erimielisyyksien käsittely 2017.

¹⁸ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2016, oikeudenkäynti lapsiasioissa, 54.

¹⁹ Aaltonen 2014, 76-77.

²⁰ Aaltonen 2014, 77.

Myös lapsen elatusta koskeva vaatimus pitää yksilöidä. Yleensä yksilöinti tapahtuu ilmoittamalla kuukausittain vaadittava eromäärä mutta myös kertasuorituksen vaatiminen on mahdollista. Hakemukseen tulee myös yksilöidä, mistä lähtien elatusapua vaaditaan. Vaatimuksille tulee esittää perusteet ja todisteet.²¹ Oikeudenkäymiskaaren 5 § 2 momentissa on asetettu edellytykset, joiden tulee täytyä, kun kanteella ajetaan elatusvaatimusta. Vaatimuksen tulee olla yksilöity tarkasti, vaatimuksesta tulee käydä ilmi ne seikat mihin vaatimus perustuu. Kantajan tulee myös mahdollisuuksien mukaan ilmoittaa hakemuksessaan ne todisteet, joita aikoo kanteensa tueksi esittää ja mikä minkin todisteen teema on, eli mitä kullakin todisteella aikoo näyttää toteen. Hakemuksesta tulee ilmetä oikeudenkäyntikuluvaatimus, mikäli se kantajan mukaan on aiheellinen sekä myös tuomioistuimen toimivaltaisuuden tulee käydä ilmi.

Kun käräjäoikeus on tutkinut haasteen, pyytää se vastaajalta kirjallisen vastauksen. Jos vastaaja vastustaa kannetta, jatkuu asian käsittely suullisessa valmistelussa.²²

4.2 Valmisteluistunto

Oikeudenkäymiskaaren 8 luku määrää hakemusasioiden käsittelystä, mutta koska nämä lasta koskevat asiat, joissa päädytään olosuhdeselvityksen hankkimiseen, ovat riitaisia, niiden käsittelyä jatketaan, kuten riita-asian käsittelystä on määrätty. Vaikka kyseessä on hakemusasia, sen käsittely etenee kuten riita-asian. Riita-asian vireillepanosta ja valmistelusta on määrätty oikeudenkäymiskaaren luvussa 5. Huolto, - asumis- ja tapaamisriidan käsittely tuomioistuimessa alkaa siis valmisteluistunnolla joka oikeudenkäymiskaaren mukaan tulee saattaa loppuun yhdessä istunnossa. Valmisteluistunnon tarkoituksena on selvittää asianosaisten vaatimukset perusteineen, erimielisyyden syyt, mahdolliset todisteet sekä se voiko sovinto olla mahdollinen. Tuomioistuimen tehtävänä on huolehtia, että kaikki tämä toteutuu. Suullisen valmisteluistunnon jälkeen tuomari voi päätyä siihen, että asiassa on tarpeen pyytää sosiaalilautakunnan lausunto.²³

Valmisteluistunnossa molemmat vanhemmat saavat esittää näkemyksensä ja valmistelun aikana käydään läpi riidan ja erimielisyyden aiheet. Mikäli asiassa on mahdollista saada aikaan sovinto, käräjäoikeus antaa sopimuksen mukaisen päätöksen ja asian käsittely päättyy. Jos sovintoa ei saada aikaseksi jatkuu asian käsittely erikseen sovittavassa pääkäsittelyssä. Tässä

²¹ Aaltonen 2014, 147.

²² Oikeuslaitos. Tuomioistuimet. Käräjäoikeudet 2017.

²³ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa 2016, 31-32.

vaiheessa käräjäoikeus arvio, onko asiassa tarpeen pyytää sosiaalilautakunnan lausunto eli olosuhdeselvitys.²⁴

4.3 Väliaikaismääräys

Sosiaalilautakunnan selityksen laatiminen vie aikaa ja oikeudenkäynnin pitkittymisen takia, voi käräjäoikeus antaa asiassa väliaikaismääräyksen. Tästä on säädetty laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 §:ssä. Määräys voi koskea niin lapsen asumista, huoltoa kuin tapaamisoikeuttakin oikeudenkäynnin aikana. Mikäli asiassa annetaan väliaikaismääräys, on se lain 17 § 3 momentin mukaisesti voimassa niin kauan, kunnes asiassa annetaan tuomioistuimen lopullinen päätös, jollei päätöstä tätä ennen peruuteta tai muuteta. Saman pykälän 2 momentin mukaan väliaikaismääräykseen ei voida hakea muutosta.

Väliaikaismääräystä voidaan pitää turvaamistoimena, jonka tarkoituksena on rauhoittaa tilanne lapsen kannalta ja mahdollisuuksien mukaan olla muuttamatta olevassa olevaa järjestelyä tai sopimusta. Jokainen tapaus on kuitenkin omanlaisensa ja tulee arvioida tapauskohtaisesti, lapsen etu huomioiden.²⁵

Koska väliaikaismääräyksen tavoitteena on rauhoittaa tilanne ja taata lapselle turvallinen ja lapsen edun kannalta paras mahdollinen järjestely myös oikeudenkäynnin aikana, määräys on tarpeen ehdottomasti silloin, jos on mahdollista, että lapseen kohdistuu väkivaltaa. On melko yleistä, että oikeudenkäynnissä väitetäänkin lapsen kokeva turvattomuutta tapaamisten aikana. Mikäli turvallisuuden vaarantumisen katsotaan olevan mahdollista, voidaan lapsen ja vanhemman tapaamiset määrätä valvotuiksi. Tavoitteena on, että lapsen yhteys säilyy koko ajan molempiin vanhempiin. Väliaikaismääräyksellä estetään myös vanhemman oman käden oikeuden käyttäminen.²⁶

4.4 Pääkäsittely

Kun pyydetty olosuhdeselvitys on saatu laadittua, toimitetaan selvitys käräjäoikeudelle sekä asianosaisille. Selvityksen yhteyteen liitetään pyyntö vaatimusten päivittämiseksi sekä ilmoittamaan tiettyyn päivään mennessä mitä todistelua asiassa aiotaan esittää.²⁷

Lapsiasia on indispositiivinen, jossa aineellisen totuuden selvittäminen on ensisijaisen tärkeää. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että asiassa on kuitenkin mahdollista esittää uutta to-

²⁴ Oikeus.fi, perheasiat oikeudessa.

²⁵ Aaltonen 2009, 181.

²⁶ Aaltonen 2009, 185.

²⁷ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa 2016, 38.

distelua sekä vedota uusiin perusteisiin vielä pääkäsittelyssäkin.²⁸ Lapsiasioissa tuomarilta vaaditaan paljon sellaisia taitoja, mitä ei ole koulutuksella saatu. Koska huolto- ja elatuslain säännökset ovat luonteeltaan melko yleisluonteisia, on tuomarilla poikkeuksellisen laaja harkintavalta. Lapsen etu on päätöksenteon tärkein kriteeri. Useimmissa kärjäoikeuksissa nämä lasta koskevat riita-asiat jaetaan ainoastaan kokeneiden tuomareiden käsiteltäviksi juurikin suuren harkintavallan vuoksi.²⁹

4.5 Asian ratkaiseminen

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 §:ssä säädetään asian ratkaisemisesta. Lain mukaan asia tulee ratkaista lapsen edun mukaisesti siten, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa.

10 § 2 momentin mukaan on lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia, tulee se ratkaista vanhempien sopimalla tavalla, mikäli vanhemmat tai toinen heistä on lapsensa huoltaja eikä ole mitään syytä olettaa, että ratkaisu olisi lapsen edun vastainen.

4.6 Päätöksen täytäntöönpano

Täytäntöönpanolla on tarkoitus toteuttaa lapsen edun mukainen järjestely, joka on joko oikeudenkäynnissä tai sosiaalilautakunnan sopimuksessa vahvistettu. Lapsi tulee huomioida yksilönä, jolla on oma tahto.³⁰

Tuomioistuimen päätöksen sekä väliaikaisen määräyksen täytäntöönpanosta säättää laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta. Lain mukaan lapsen oma tahto tulee ottaa huomioon, eikä täytäntöönpanoon saa ryhtyä, jos kyseessä on 12 vuotta täyttänyt lapsi ja lapsi vastustaa sitä. Jos lapsi on kehittynyt, voidaan lain 2 § mukaan kiinnittää huomiota myös alle 12 vuotiaan tahtoon.

Lain 3 § mukaan täytäntöönpanon toimenpiteet on tehtävä mahdollisimman hienovaraisesti eikä ole tarpeen järkyttää lasta. Huomioon tulee otettavaksi myös lapsen mielentila, sairaus tai muu asiaan vaikuttava seikka jonka takia toimenpidettä ei voida suorittaa, tulee täytäntöönpano siirtää myöhempään ajankohtaan.

²⁸ Aaltonen 2014, 168.

²⁹ Aaltonen 2014, 18-19.

³⁰ Helin, Linna & Rintala 1997, 58.

5 Olosuhdeselvitys

Olosuhdeselvitys perustuu lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Pykälän 16 mukaan tuomioistuimen tulee hankkia sosiaalilautakunnan selvitys siitä kunnassa missä lapsella, lapsen vanhemmilla, huoltajalla tai huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka tai siinä tapauksessa olinpaikka, jos henkilöllä ei ole asuinpaikkaa Suomessa.

Lapsenhuoltoasetuksen 2 luvun 8 §:n mukaan selvitys tulee tehdä yhteistyössä eri kuntien kanssa, mikäli lapsen vanhemmat, huoltajat tai huoltajiksi esitetyt osapuolet asuvat eri kunnissa. Mikäli lapsi opiskelee eri paikkakunnalla, on mahdollista, että yhteistyötä on tehtävä myös tämän kunnan kanssa, mikäli sen katsotaan olevan tarpeellista.

5.1 Pikaselvitys

Pikaselvityksen hankkiminen voi olla tarpeen silloin, jos asiassa on esitetty väitteitä, jotka liittyvät lapsen turvallisuuteen. Pikaselvitys on suppea ja sitä pyydetään yleensä jo ennen sitä valmisteluistuntoa, jossa väliaikaismääräystä käsitellään. Pikaselvityspyynnössä tuomioistuin voi pyytää sosiaalilautakuntaa tai muita viranomaista tarkastamaan tietokannoistaan löytyykö, väitetyille asioille pohjaa.³¹

Pääsääntöisesti pikaselvitystyöhön ei kuulu vanhempien tai lapsen kuuleminen, vaan käytännössä se on asiakirjojen hankkimista. Kyseessä on pikaselvitystyö, joten tiedot tulee saada mahdollisimman lyhyessä ajassa, muutamassa viikossa. Asiaa käsittelevä tuomari ottaa asiassa yhteyttä sosiaalitoimeen ja samalla sovitaan aikataulusta.³²

5.2 Olosuhdeselvitykseen johtavat syyt

Pääsääntöisesti lapsen vanhemmat sopivat lapsensa huollosta, asumisesta ja tapaamisesta keskinäisellä sopimuksella. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 8 §:n mukaisesti sosiaalihuollon tehtävänä on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tehtävän kirjallisen sopimuksen vahvistaminen. Mikäli sopimukseen ei päästä esimerkiksi näkemuserojen vuoksi, voidaan asia viedä käräjäoikeuden ratkaistavaksi ja tällöin käräjäoikeus pyytää sosiaalilautakunnan selvityksen tarvittaessa. Selvitys pyydetään esimerkiksi tilanteissa joissa vanhemmat eivät ole yksimielisiä lapsen asumisesta, huollosta tai tapaamisoikeudesta tai tilanteessa, jossa vanhemmat saavat laadittua sopimuksen, mutta on syytä olettaa, ettei sopimus ole lapsen edun mukainen.

³¹ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiaisoissa 2016, 36-37.

³² Ibid.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa jossa tutkittiin lasten huoltoriitoja kärjäoikeuksissa, selvitettiin huoltoriitojen määrä ja yleisyys. Tutkimuksessa tarkasteltiin vaatimusten sisältöä ja huoltoriitojen lopputulosta. Tutkimuksen mukaan olosuhdeselvitys pyydettiin joka toisessa huoltoriitatapauksessa. Useimmiten kyseessä oli tilanne, jossa vanhemmat ovat jo aiemmin riidelleet lasta koskevissa asioissa tuomioistuimessa. Lastensuojelun toimet tai vanhempien päihde- tai mielenterveysongelmat olivat myös selvityspyyntöön vaikuttavia tekijöitä.³³

5.3 Selvityspyyntö

Selvityspyynnössä selvitettävistä asioista käydään keskustelua vanhempien ja heidän mahdollisten avustajien kanssa valmisteluistunnossa. Pyyntöön kirjataan asiat ja kysymykset, jotka halutaan selvitettävän, ja joilla uskotaan olevan merkityä asian ratkaisemisen kannalta. Kun selvityspyyntö laaditaan huolellisesti, saadaan laadullisesti hyvä selvitys. Selvityksessä on hyvä olla konkreettisia ja yksityiskohtaisia kysymyksiä.³⁴

Vantaan kärjäoikeuden tuomareilla on tapana esittää kysymykset hyvin konkreettisesti ja siten, että kysymykseen saa selvän ja perustellun vastauksen. Jos esimerkiksi halutaan selvittää vuoroviikkoasumista, voidaan kysyä suoraan, onko vuoroviikkoasuminen lapsen edun mukainen ratkaisu.

Perheitä koskevat perustiedot on hyvä selvittää jo valmisteluistunnossa. Perustiedoilla tarkoitetaan työ- ja vapaa-aikaa koskevia tietoja, perhesuhteita, taloudellista tilannetta, asuinoloja, päivähoito- ja / tai koulutietoja sekä sosiaalista verkostoa. Nämä kaikki tiedot kirjataan valmisteluistunnon pöytäkirjaan ja pöytäkirja liitetään mukaan selvityspyyntöön. Näin vältetään siltä, ettei selvitystyöntekijät tuhlaa aikaa turhaan jo selvillä olevia asioita selvittääkseen. Mikäli katsotaan tarpeelliseksi, voidaan selvityspyyntöön lisätä pyyntö myös salassa pidettävien asioiden selvittämisestä. Näitä ovat esimerkiksi tiedot vanhempien mielenterveysongelmista tai päihteiden käytöstä.³⁵

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määräävän asetuksen 2 luvun 8 § 2 momentin mukaan olosuhdeselvitys voidaan laatia ainoasataan tuomioistuimen pyynnöstä. Kun lasta koskevaa asiaa käsitellään tuomioistuimessa ja tuomioistuin katsoo selvityksen pyytämisen tarpeelliseksi, laaditaan selvityspyyntö ja näin ollen asian käsittelyä voidaan jatkaa vasta selvityksen valmistuttua. Selvitystä pyytäessään tuomioistuimen on tarvittaessa mainittava ne seikat,

³³ Valkama & Litmala 2006, 1-2.

³⁴ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa, 2016, 30.

³⁵ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa, 2016, 32.

jotka selvitystä tehtäessä on erityisesti otettava huomioon asetuksen 1 luvun 1 § 2 momentin mukaisesti.

Selvityspyyntö on asiakirja, jonka allekirjoittaa tuomari. Vantaalla pyyntö lähetetään perheasioiden yksikköön. Asiakirjasta käy ilmi asianosaiset ja asianimike. Asia voi koskea lapsen huoltoa, asumista tai tapaamista, tai kaikkia edellä mainittuja yhdessä ja/tai erikseen. Pyyntössä on nähtävillä asian vireille tuloaika ja selvitykselle laadittu määräaika, joka on yleensä noin 6 kuukautta. Selvitystä vaativat asiat on esitetty pyynnössä selkeästi. Näitä selvitettäviä asioita voivat olla lapsen mielipiteen selvittäminen koskien lapsen asumista, vanhempien asuinolosuhteet, kyky sitoutua tapaamisiin ja kyky vastata lapsen huollosta ja kasvatuksesta. Selvitettävät asiat ovat aina tapauskohtaisia riippuen siitä, mikä on riitaista. Pyyntöön liitetään mukaan asiaan liittyvät asiakirjat, joita voivat olla erilaiset päätökset, lausumat, väliaikaismääräys ja pöytäkirja. Mukaan liitettävistä asiakirjoista selvitystyöntekijät saavat arvokasta tietoa ja näin välttävät päällekkäisen tiedon hankkimiselta.

Vantaalla on sovittu, että määräaika selvitystyölle on 6 kuukautta ja tutkimuksessa selvisi, että Vantaalla selvitykset saadaan määräajassa laadittua. Loma-ajat saattavat vaikuttaa hienman ja yleensä pyynnön esittävä tuomari huomioi loma-ajat jo määräaikaa asettaessaan.

5.4 Selvityksen tekeminen

Oikeudenkäyntiä lapsen huollosta- ja tapaamisoikeudesta pitkittää monesti olosuhdeselvityksen laatiminen. Selvitykseen käytetty aika on ollut vuonna 2005 laaditun oikeusministeriön selvityksen mukaan keskimäärin noin 6 kuukautta.³⁶ Suurin syy selvityksen viivästymisiin oli puutteet sosiaalitoimen henkilöstövoimavaroissa. Jotta tilanne parantuisi, voitaisiin harkita säännöstä määräajan asettamisesta selvityksen laatimiselle tai ainakin selvitystoimiannan aloittamiselle. Selvitystyön nopeuttamiseksi voitaisiin myös kehittää tuomioistuimen ja sosiaaliviranomaisen yhteistyötä.³⁷

Olosuhdeselvityksen laatimistavasta, selvityksen sisällöstä tai sen luonteesta ei ole säännöksiä lapsenhuoltolaissa tai -asetuksessa. Käytännössä jokaisen kunnan sosiaalitoimi toteuttaa selvityksen omalla tavallaan. Olosuhdeselvityksen seurauksena laadittava raporttikin vaihtelee laajuudeltaan muutamasta sivusta kymmeneen sivuihin. Käytäntöjä ja toimintamalleja on pyritty selkiyttämään valtakunnallisessa Stakesin ohjeella.³⁸

³⁶ Valkama & Litmala 2006, 3.

³⁷ Aaltonen 2014, 201 -202.

³⁸ Taskinen, 2001, 126-127.

Selvityksenlaatijan eli sosiaalitoimen tehtävänä on tuottaa lisämateriaalia päätöksenteon tueksi. Sosiaalitoimi astuu mukaan lasta koskevaan oikeudenkäyntimenettelyyn siinä vaiheessa, kun tuomioistuin laatii pyynnön olosuhdeselvityksen laatimisesta.³⁹ Mikäli tuomioistuin katsoo tarpeelliseksi, se voi kuulla selvityksen laatineita työntekijöitä.⁴⁰ Selvitystyön mukana sosiaalilautakunnalle ei siirry vastuuta ratkaisujen tekemisestä.⁴¹ Juridiselta kannalta selvitys on tiedon hankintaa.⁴²

Selvitys tehdään tuomioistuimen ohjeiden mukaisesti selvittämällä vanhempien olosuhteita, kykyä suhtautua lapseen myönteisesti ja kasvua edistävästi, sekä kykyä huolehtia lapsesta. Selvitys tehdään pääsääntöisesti parityönä eikä selvityksen tekijällä saa olla ollut muuta roolia perheen keskuudessa. Jos esimerkiksi sosiaalityöntekijä olisi toiminut perheen parissa perheiansovittelijana, olisi hän esteellinen laatimaan selvitystä. Parityöskentely perustuu lastensuojelulakiasetukseen, näin selvityksestä saadaan luotettavampi ja puolueeton.⁴³ Tutkimuksessa kävi ilmi, että työ jakautuu parityöskentelyssä siten, että esimerkiksi perhettä tavatessa toinen työntekijöistä esittää kysymykset ja toinen havainnoi. Muistiinpanoja tehdään samanaikaisesti tietokoneella.

Selvityksen on tarkoitus olla mahdollisimman objektiivinen. Tällaista tietoa saadaan kasattua parhaiten, kun kuullaan lasta, käydään kotikäynneillä, havainnoidaan lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta, hankitaan tietoa lapsen päiväkodista / koulusta ja kaikilta muiltakin niiltä tahoilta, jotka katsotaan tarpeelliseksi. Sosiaalitoimen tehtävä päättyy, kun selvitys on saatu laadittua.⁴⁴ Kysymyksessä ei ole asiantuntijalausunto, vaan nimenomaan olosuhdeselvitys. Selvitys voi sisältää suosituksen ja sosiaalitoimen näkemyksen siitä, miten asia tulisi ratkaista, mutta tuomioistuin on kuitenkin päätöksenteossaan täysin itsenäinen.⁴⁵ Vantaan käräjäoikeuden tuomarit eivät varsinaisesti pyydä kannanottoa siihen, miten asia tulisi ratkaista, mutta hyvin usein selvitykseen sisältyy selvityksen laatijan näkemys siitä, mikä olisi lapsen edun mukaista.

Kun selvityspyyntö saapuu niin ainakin Vantaalla sosiaalityöntekijät lähettävät kirjeet vanhemmille, johon on jo laadittu prosessisuunnitelma. Vantaalla osapuolia tavataan keskimäärin 8 kertaa. Ensin vanhemmat tavataan erikseen toimistolla, sitten erikseen kotikäynneillä ja

³⁹ Taskinen 2001, 45.

⁴⁰ Taskinen 2001, 47.

⁴¹ Taskinen 2001, 69.

⁴² Aaltonen 2014, 197.

⁴³ Taskinen 2001, 69-70.

⁴⁴ Aaltonen 2014, 197.

⁴⁵ Gottberg 2013, 179

yhdessä esimerkiksi perheasiayksikössä. Mikäli lapsi / lapset ovat vähintään kouluikäisiä, tavataan lapset myös ilman vanhempia selvitystyön aikana. Usein tapaamispaikkana on joku kodin ulkopuolinen paikka, esimerkiksi perheoikeudellinen yksikkö. Kun selvitystyö on valmistunut, vanhemmat tavataan erikseen mahdollisesti myös silloin, ja käydään läpi valmistunut selvitys.

5.5 Lapsen mielipiteen selvittäminen

Kun sosiaalilautakunnalle on tehty olosuhdeselvityspyyntö, on lapsen mielipide selvitettävä viipymättä kuten asetuksessa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 2 luvun 9 § säädetään.

Lapsen mielipiteen selvittämiseksi syntyy peruste aina silloin, kun vanhemmat eivät ole yksimielisiä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, jos lapsi asuu jonkun muun kuin huoltajansa hoidettavana tai jos mielipiteen selvittämistä pidetään lapsen edun kannalta muutoin tarpeellisenä.⁴⁶

Perustuslain 6 § 3 momentti määrää yhdenvertaisuudesta, joka tarkoittaa, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Kun olosuhdeselvitystä laaditaan, lasta kuullaan selvityksen tekemisen aikana. Erityisen tärkeää on ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Lapsen toiveet ja mielipide on selvitettävä, kun kyseessä on riita-asia, joka koskee lapsen huoltoa, asumista ja/tai tapaamisoikeutta eivätkä vanhemmat ole yksimielisiä asiasta, lapsi on jonkun muun henkilön hoidettavana tai jos tätä on muutoin pidettävä lapsen edun kannalta tarpeellisenä. Mielipide on lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 §:n mukaan selvitettävä hienovarasesti ja niin, ettei siitä aiheudu mitään haittaa lapsen ja vanhemman välille. Tutkimuksen mukaan selvitystyölaatijat pitävät tärkeänä sitä, että lapselle avoimesti avataan tilannetta vanhempien kuullen. Näin pyritään luomaan lapselle luottavainen tunne siitä, että on lupa puhua asioista. Käytännössä lapsen mielipidettä selvitetään lasta kuulemalla kouluikäisistä lähtien.

Hallituksen esityksessä lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 252/2006) mielipiteen selvittämisestä on sanottu sen olevan kokonaisvaltainen prosessi, joka ei perustu pelkästään lapsen sanomaan, vaan mielipidettä selvitetään keskustelujen ja havainnoinnin avulla. Huomiota kiinnitetään esimerkiksi siihen, millainen vuorovaikutussuhde lapsella on läheisten ihmisten kanssa.⁴⁷ Esityksen mukaan lapsen oman tahdon ja mielipiteen selvittäminen onnistuu hyvin jo pienenkin lapsen kohdalla, kun lasta havainnoidaan läheisten ihmisten

⁴⁶ Auvinen 2006, 383.

⁴⁷ HE 252/2006 vp, 14-15.

kanssa. Kun kyseessä on kouluikäinen tai kouluikää lähestyvä lapsi ja sitä vanhempi, mielipidettä ja toiveita voidaan selvittää keskustelemalla lapsen kanssa. Lapsen edun selvittäminen tulee esityksen mukaan tehdä erityisen hienovaraisesti ja huolellisesti.⁴⁸

Lapsen mielipiteen selvittäminen voi olla se ratkaiseva tekijä selvityspyynnölle. Vantaan käräjäoikeuden tuomarin haastattelussa kävi ilmi, että monesti juuri silloin esitetään pyyntö olosuhdeselvityksen laatimiseen, kun on tarve lapsen kuulemiselle tai tarve saada enemmän tietoa lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta.

5.5.1 Lapsen kuuleminen

Lapsen kuuleminen lasta itseään koskevassa asiassa on lapsen perus- ja ihmisoikeus. Lapsia tulee kohdella yksilöinä ja lapsen tulee saada vaikuttaa häntä koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti kuten perustuslain 6 § 3 momentissa säädetään.

Lapsi ei ole asianosaisasemassa huolto- ja tapaamisriidassa, joten lapsen kuulemisella tarkoitetaan lapsen mielipiteen selvittämistä. Lapsen kuulemisen tarkoituksena ei ole hankkia todistusaineistoa vaan selvittää lapsen omat toiveet ja mielipiteet.⁴⁹

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 12 artiklan mukaisesti. Sopimusvaltioiden tulee taata niille lapsille jotka kykenevät muodostamaan omat näkemykset vapaus ilmaista omat näkemykset, mielipiteet ja toiveet lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on myös otettava huomioon päätöksenteossa huomioon ottaen lapsen ikä ja kehitystaso. Jotta tämä toteutuu, on lapselle erityisesti annettava mahdollisuus tulla kuulluksi lasta koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Kuulluksi tuleminen tulee toteuttaa lainsäädännön mukaisesti.⁵⁰

Yleissopimus lapsen oikeuksista velvoittaa sopimusvaltiot toimimaan kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten sekä lainsäädäntöelimien lapsia koskevissa toimissa siten, että lapsen etu tulee ottaa huomioon ensisijaisena. Näistä toimista vastaavien tahojen tulee kuulla lasta 12 artiklan mukaisesti.⁵¹

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 § 2 momentin säädöksen mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa vain, jos siihen on olemassa erityisen painavat

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Aaltonen 2014, 258-259.

⁵⁰ CRC/C/GC/12 2009.

⁵¹ Ibid.

syyt, eikä siitä aiheudu lapselle mitään haittaa. Kuulemiseen tarvitaan myös aina lapsen suostumus.

Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa huoltoriidan käsittelyn yhteydessä on harvinaista. Käytännössä kuuleminen tapahtuu juuri olosuhdeselvityksen tekemisen yhteydessä sosiaalitoimen tiloissa. Lastenhuoltoasetus 3 § määrittää ne painavat syyt, joiden nojalla lasta voidaan kuulla tuomioistuimessa, mikäli tuomioistuin lapsenhuoltolain 15 § 2 momentin nojalla päättää lasta kuulla. Painavia syitä ovat esimerkiksi puutteet olosuhdeselvityksessä. Selkeä puute on, mikäli lasta ei ole kuultu eikä lapsen mielipidettä ole yritetty selvittää. Lapsen kuuleminen voi tulla kyseeseen myös silloin, mikäli selvitystyön laatimisesta ja sen yhteydessä toteutuneesta lapsen kuulemisesta on kulunut huomattavan pitkä aika. Jos olosuhteet ovat selvitystyön valmistumisen jälkeen muuttuneet tai vanhemmat yhdessä pyytävät lapsen kuulemistä, voidaan kuuleminen toteuttaa. Painavaksi syyksi voidaan katsoa myös joku muu tarve saada kokonais käsitys lapsen suhtautumisesta asiaan.⁵²

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatimassa käsittelyoppaassa on mainittu, että lapsen sopiva ikä kuulemisessa olisi noin 11-12 vuotta. Oppaan mukaan kuulemiseen tulee suhtautua pidättyvästi ja kuuleminen tulee aina perustella. Se miten kuuleminen toteutetaan, tulee sopia ja neuvotella asianosaisten kanssa. Kuuleminen tulee kyseeseen silloin kun kyseessä on asumista tai tapaamisoikeutta koskeva asia. Kuulemistilaisuuden tulee olla vapaamuotoinen. Kuuleminen ei ole tarpeen huoltoa koskevassa asiassa.⁵³

Kuulemisen tarkoituksena on ensisijaisesti mahdollistaa lapselle tilaisuus kertoa omista näkemyksistään. Kuulluksi tuleminen on lapsen oikeus, ei velvollisuus. Lasta ei kuulla näytön hankkimisen takia, eikä lapsi ole todistajan asemassa vaan tarkoituksena on selvittää lapsen mielipide.⁵⁴ Lapsen mielipide on otettava huomioon, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä.⁵⁵ Kuulemistapa tulee järjestää lapsen etu huomioiden ja siten, että siitä koituu mahdollisimman vähän haittaa. Ei siis ole tarkoituksenmukaista kuulla lasta esimerkiksi kesken koulupäivän. Huomioonotettavaa on myös se paikka, jossa kuuleminen järjestetään, sopivan tilan valinta saattaa helpottaa mahdollista jännitystä.⁵⁶

⁵² Aaltonen 2014, 271.

⁵³ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa 2016, 43.

⁵⁴ Aaltonen 2014, 272.

⁵⁵ Hakalehto-Wainio & Nieminen 2013, 167.

⁵⁶ Aaltonen 2014, 272.

Ennen varsinaista kuulemista on syytä keskustella lapsen ja vanhempien kanssa yhdessä, näin saadaan välitettyä lapselle tieto siitä, että vanhemmat hyväksyvät kuulemisen. Kuuleminen toteutetaan pääsääntöisesti kuitenkin niin, etteivät vanhemmat ole paikalla. Mikäli lapsi haluaa vanhempien olevan läsnä, ei siihen ole estettä. Lapsen kuuleminen on osa oikeudenkäyntiainestoa, joten se on jollain tavoin dokumentoitava. Kuuleminen voidaan nauhoittaa tai siitä voidaan tehdä kuulemispöytäkirja sihteerin tai tuomarin muistiinpanojen pohjalta. Dokumentoinnilla ehkäistään tarvetta kuulla lasta myöhemmin uudestaan oikeudenkäynnin kuluessa. Oikeudenkäynnin asianosaisjulkisuuden johdosta tulee vanhemmille kertoa mitä lapsi on sanonut. Se voidaan kertoa vapaamuotoisesti kuulemisen jälkeen. Kertominen tulee toteuttaa siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja vanhempien välille.⁵⁷

Lapsen kuulemiseen tarvitaan aina lapsen suostumus. Tuomioistuimien ei voi huolto- ja tapaamisasiassa velvoittaa lasta kuultavaksi ilman lapsen suostumusta kuten laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 § 2 momentti säätelee. Tämä sääntö on riippumaton lapsen iästä eikä siitä voi poiketa. Lapsella on kuitenkin oikeus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi, joten hänelle tulee varata tähän tilaisuus.

Kun lapsen asioista päätetään, tulee huomioida myös hallintolain 14 §, joka pitää sisällään säädöksen lapsen puhevallasta. Sillä tarkoitetaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa.

5.6 Vanhempien kuuleminen

Kun selvitystyötä tehdään, tulee kuulla molempia vanhempia ja heille on tarjottava tilaisuus esittää omat näkemykset asiasta. On hyvä käydä lävitse selkokielellä ne asiat, joita tuomioistuimien on pyynnössä esittänyt. Tavallisimmat tuomioistuimen esittämät selvitystyötä vaativat asiat ovat vanhempien kyky toimia kasvattajana ja huoltajana, tunnesuhteet sekä vuorovaikutus lapsen ja vanhemman välillä sekä vanhempien olosuhteet, eli lähinnä asuminen, työ ja taloudellinen tilanne.⁵⁸

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 § säätelee lapsen huollon tarkoituksesta, tavoitteista ja siitä mitä hyvä huolto pitää sisällään. Näitä asioita selvitetään vanhemmista selvitystyön yhteydessä kysymällä konkreettisia kysymyksiä liittyen eri osa-aiheisiin.

⁵⁷ Aaltonen 2014, 273-274.

⁵⁸ Taskinen 2001, 70.

Tärkeää on selvittää, miten vanhempi aikoo turvata lapselle tärkeät ihmissuhteet ja miten säilytetään suhteet ja yhteydet sukuun ja ystäviin. Kysymyksiä esitetään siitä, millä tavoin vanhemmalla on tarkoitus osallistua lapsen hoitoon ja miten vanhempi pystyy huolehtimaan perustarpeista, kuten ruoan laitosta ja vaatehuollosta. Vanhemman kyvystä asettaa lapselle rajoja ja vanhemman kyvystä tukea lasta vaikeissa asioissa tulee myös selvittää. Myös vanhemman ajan antaminen ja lapsen tekemisiin kuten vapaa-aikaan ja koulunkäyntiin osallistuminen ovat tärkeitä selvitettäviä asioita.⁵⁹

Selvitystyön tekemisen aikana olisi tärkeää nähdä lapsi ja vanhempi yhdessä, jotta saadaan joku käsitys lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta.⁶⁰ Tutkimuksessa selvisi, että mitä pienemmästä lapsesta on kyse, on vuorovaikutuksen selvittäminen tärkeää. Käytännössä se voi olla ainoa keino, jolla pienen lapsen mielipidettä pystytään jollain tavalla saamaan selville.

Jos riita koskee lapsen asumisesta, on erityisen tärkeää selvittää vanhemman terveys, taloudelliset edellytykset, asuminen ja ajankäyttö. Tärkeää on myös se, miten vanhempi on halukas edistämään ja ylläpitämään lapsen tapaamisoikeutta toiseen vanhempaan ja muihin tärkeisiin ja läheisiin ihmisiin.⁶¹

Olosuhteita selvitettäessä käydään molempien vanhempien kotona. Nämä välittömät havainnot ovat usein juuri niitä, mitä tuomioistuin tarvitsee. Jotkut kokeneet selvitystyöntekijät ovat sitä mieltä, että olisi hyvä kohdata koko perhe yhdessä tai ainakin vanhemmat keskenään. Näin pystyttäisiin havainnoimaan perheen keskinäistä vuorovaikutusta ja usein vasta yhteistapaamisen aikana saadaan selville se, mikä asiassa tosiasiasa on riitaista. Lapsen etu on, että vanhemmat lopettaisivat riitelyn mahdollisimman pian, ja keskittyisivät toimimaan lapsen hyväksi.⁶²

Jos selvitystä tehtäessä käy ilmi, että asia on ratkaistavissa vanhempien tekemällä sopimuksella siten kuin laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 7 §:ssä on säädetty, sosiaalilautakunnan on annettava vanhemmille tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä.

⁵⁹ Taskinen 2001, 21-22.

⁶⁰ Taskinen 2001, 70-71.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

5.7 Selvityksen sisältö ja luonne

Hallintolain 6 § mukaan selvitys on tehtävä puolueettomasti ja tasapuolisesti hyvän hallinnon oikeusperiaatteiden mukaisesti.

Selvityksen tarkoituksena on täydentää oikeudenkäyntiaineistoa siten, että tuomioistuimella on tiedossaan kaikki päätöksen tekoon vaikuttavat seikat.⁶³ Valmiin selvityksen tulee sisältää tieto siitä, millä tavoin selvitys on syntynyt. Ketkä ovat olleet laatimassa selvitystä ja miten on työskennelty. Yhtälailta tulee selvittää perheiden ja muiden tahojen tapaamiskerrat ja tavat, sekä kaikki käytössä olleet mahdolliset selvitystä varten hankitut asiakirjat.⁶⁴ Tuomioistuimien voi jo pyynnössään mainita eritahoja, joilta haluaa selvityksen johdosta tietoja tai sosiaalitoimi voi selvitystyötä tehdessään käyttää omaa harkintaansa, mikäli katsoo että asiassa on hyvä saada asiantuntemusta esimerkiksi perheneuvolasta.⁶⁵

Selvitys laaditaan selkeään muotoon, jossa vanhempien lausumat on eritelty väliotsikoin ja mikäli on käytetty ulkopuolisia lähteitä, nämä merkitään. Jos lasta on kuultu selvitystyön yhteydessä, merkitään selvitykseen kaikki se mitä on havainnointi kuulemisen yhteydessä, miten lapsi on käyttäytynyt. Selvityksessä arvioidaan lapsen mielipide, sen merkitys ja arvo. Tämä on erityisen tärkeää, koska tuomari ei useinkaan näe lasta oikeudessa.⁶⁶

Selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja siten kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n 1 momentissa, 19 §:ssä sekä 27 §:n 2-4 momentissa säädetään.

Lapsenhuoltoasetuksen mukaisesti valmistunut selvitys toimitetaan pyynnön esittäneelle käräjäoikeudelle. Asetuksen 1 luvun 1 § 3 momentin mukaan tuomioistuin voi pyytää selvityksen täydentämistä tai muuta selvitystä, mikäli katsoo, että annettu selvitys on puutteellinen tai jos esiin on tullut uusia seikkoja jotka vaativat selvitystä.

Selvityksen sisältö vaihtelee sen mukaan mitä asioita on pyydetty selvitetäväksi. Mikäli perheellä on lastensuojeluasiakkuus tai perheneuvola kontakti, pyydetään selvitykseen mukaan näiden asiantuntijatahojen lausunnot.⁶⁷ Tutkimuksessa kävi ilmi, että parhaimmillaan selvitys perustuu ulkopuolisten asiantuntijoiden objektiiviseen tarkkailuun ja arviointiin, mutta joskus

⁶³ Aaltonen 2009, 196.

⁶⁴ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa 2016, 35.

⁶⁵ Gottberg, 2013, 179.

⁶⁶ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, Oikeudenkäynti lapsiasioissa 2016, 36.

⁶⁷ Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2018, Lastensuojelun käsikirja, selvitys tuomioistuimelle.

pelkästään toisen vanhemman kertomaan, mikä ei välttämättä ole ollenkaan objektiivinen näkemys, eikä sille silloin voida antaa suurta painoarvoa.

Yksi niistä olosuhdeselvityksistä, joka tuli valikoiduksi mukaan tähän työhön, oli sisällöltään juuri sellainen, joka perustuu pitkälti vain vanhemman kertomaan. Siinä on kyseessä kahden eri kunnan selvitykset, eikä asiassa ole tehty sellaista yhteistyötä, joka ehkä olisi ollut tarpeen. Selvitystyöntekijät ovat tahoillaan tavanneet vain toista vanhempaa. On siis kaksi täysin erilaista selvitystä. Yhteistyö selvitystyön aikana on tapahtunut ainoastaan puhelimitse ja sähköpostitse.

6 Vantaan käräjäoikeudessa käsiteltyjä lapsen huoltoon, asumiseen ja/tai tapaamisiin liittyviä riitoja

Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säädöksen 2 luvun 8 §:n mukaisesti sosiaalilautakunnan jolta tuomioistuin on selvityksen pyytänyt, tulee tehdä selvitys yhteistyössä sen tai niiden kuntien sosiaalilautakunnan kanssa, missä lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja / tai huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka. Tarvittaessa, mikäli tuomioistuin katsoo tarpeelliseksi, voidaan selvitystä pyytää samaisen pykälän mukaan siitä kunnasta missä, edellä mainittu henkilö tai lapsi opiskelee.

Tutkimuksessa tarkempaan tarkasteluun valikoitui yhteensä 7 olosuhdeselvitystä. Selvitykset valittiin täysin satunnaisotannalla kuitenkin siten, että mukana oli selvityksiä, joissa oli tehty kuntien välistä yhteistyötä. Selvityksistä 5 laadittu Vantaalla ja 1 Kauhavalla ja 1 Enontekiöllä. Nämä selvitykset olivat vuosien aikana 2014-2018 laadittuja. Tarkoitus oli selvittää, onko eri kuntien laatimissa selvityksissä eroja.

Kaikissa selvityksissä oli selvästi nähtävillä asianosaisten tiedot, sekä prosessinkulku ja se, miten ja missä sekä kuinka monta kertaa vanhempia ja lapsia on tavattu. Laajuudeltaan selvitykset kuitenkin vaihtelivat. Haastattelussa Vantaan kaupungin sosiaalityöntekijöiden kanssa kävikin ilmi, että selvitykset eivät välttämättä olekaan keskenään vastaavanlaisia. Selvitystyöntekijöiden mukaan tämä saattaa johtua siitä, että joissain pienissä kunnissa selvityspyynnöt tulee kovin vähän, näin ollen työhön ei juuri tule kokemusta.

Vantaan sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan koe, että selvitystyötä pitäisi lain tasolla suuremmin säätää, jokainen tapaus ja selvitys on kuitenkin omanlaisensa, ja liian tarkka laatimisvaatimus saataisi turhaan vaikeuttaa työtä. Vantaan käräjäoikeuden tuomarit olivat myös sitä mieltä, että lakiin ei välttämättä tarvita tarkempaa säätelyä siitä, miten olosuhdeselvitys tulee laatia. Määräajan asettamista pidettiin kuitenkin hyvänä ajatuksena. Suurimpana haasteena niin tuomarit kuin selvitystyöntekijätkin kokivat rajalliset resurssit. On turha asettaa liian tiukkoja aikatauluja, koska lisäresursseja ei ole käytettävissä.

Selvitystyöntekijöiden ammattinimikkeet vaihtelivat. Esimerkiksi Enontekiön kunnan selvityksen oli laatinut perusturvajohtaja ja erityislastentarhanopettaja. Ammattinimikkeet ja varmasti myös koulutustaustat voivat vaihdella suuresti. Selvitystyöntekijöille ei ole erityisiä ammattipätevyys vaatimuksia. Vantaalla selvitykset laativat perheoikeudellisen yksikön työntekijät, joilla molemmilla on usean vuoden kokemus selvitystyöstä.

Rakenteeltaan selvitykset olivat samanlaisia. Selvityksen aluksi on käyty läpi ne asiat, joita tuomioistuin on katsonut tarpeelliseksi selvittää. Sitten käydään läpi toteutus, mitkä tapaamiset ovat toteutuneet ja missä aikataulussa. Sen jälkeen on kuvattuna nykytilanne tai avattu hieman taustaa. Molemmat vanhemmat ovat kertoneet oman näkemyksensä ja kotikäynnit on ”avattu” selvityksiin. Kotikäynneillä on havainnointu lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta ja ilmapiiriä, sekä lähinnä vain todettu soveltuuko koti lapselle. Haastatteleamalla vanhempia on saatu vastuksia kysymyksiin, joita on pyydetty selvittävän.

Jokainen selvitys päättyy yhteenvedoon. Yhteenvedossa on vielä tiivisteltynä nykytilanne ja se, miten siihen on päädytty. Osassa selvityksissä on hyvin selvästi näkyvissä selvitystyöntekijöiden kanta ilmaistuna esimerkiksi sanoin ”suosittelemme”. Pääsääntöisesti kuitenkin selvittäjien omat näkemykset ovat ilmaistuna ”jäi mietityttämään”, ”saadun käsityksen mukaan” ja ”vaikuttivat”. Kun selvitys laaditaan, on tärkeää miettiä, miten asiat selvityksessä ilmaisee. Liian ”jyrkät” ilmaisut saattavat antaa väärän kuvan.

Vantaan käräjäoikeudessa ratkaistiin vuonna 2017 yhteensä 115 riitaisaa lapsen huoltoon, asumiseen tai tapaamisiin liittyvää asiaa. Olosuhdeselvitys pyydettiin yhteensä 38 tapauksissa. Vantaalla selvityspyyntöjen määrät ovat pysyneet samalla tasolla jo useita vuosia.

7 Lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön tulevia muutosehdotuksia

Juha Sipilän hallitusohjelmaan sisältyy perhepalvelujen muutosohjelma. Yksi osa on lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön uudistus. Uudistuksessa myös olosuhdeselvitykseen on mahdollisesti tulossa muutoksia. Muutoksien tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeutta osallistua lasta koskevien asioiden käsittelyyn sekä nopeuttaa huoltoriitojen oikeudenkäyntimenettelyä.⁶⁸

Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston lapsenhuoltolain uudistamistyöryhmän viimeisin muis-tio on laadittu 29.9.2017. Työryhmä lain uudistamiseksi on asetettu 30.9.2016. Työryhmä laati lainsäädäntöehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Lähtökohtana on oikeusministeriön

⁶⁸ Eduskunta 2017.

tammikuussa 2016 laatima muistio lain muutostarpeista sekä verkkokeskusteluista saatu palaute. Verkkokeskustelu järjestettiin keväällä 2016.⁶⁹

Oikeusministeriön laatimassa lainvalmisteluosaston muistiossa on koottuna niitä konkreettisia ongelmia ja ehdotuksia jotka ovat tulleet oikeusministeriön tietoon. Tähän opinnäytetyöhön liittyviä ongelmakohtia ja muutosehdotuksia ovat oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttaminen, sosiaaliviranomaisen selvityksen hankkiminen sekä lapsen kuuleminen ja osallistuminen oikeudenkäyntiin.⁷⁰

Tavoitteina esityksessä on parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevista asioista sekä saattaa laki ajan tasalle niin, että se vastaa tapahtuneita muutoksia ja oikeuskäytäntöä. Ehdotuksella pyritään myös vahvistamaan lapsen osallisuutta ja tehostamaan oikeuskäsittelyä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.⁷¹ Seuraavassa on käsitelty muutamia muutosehdotuksia, jotka liittyvät tämän opinnäytetyön aiheisiin.

7.1 Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttaminen

Oikeudenkäyntimenettelyn keston vaikuttaa usein sosiaalilautakunnan selvityksen viipyminen. Olosuhdeselvitys on kuitenkin tärkeä osa oikeudenkäyntiaineistoa ja antaa tuomioistuimelle tietoja päätöksenteon tueksi. Olisi kuitenkin lapsen edun kannalta oleellista, ettei lasta koskeva oikeudenkäynti viivästyisi aiheettomasti. Nyt ehdotetaan nykytilan parantamiseksi säännöksiä, jotka jättevöittäisivät ja siten myös nopeuttaisivat selvitysprosessia.⁷²

Esityksen mukaan tuomioistuimen harkintavaltaa voitaisiin lisätä koskien selvityspyynnön tarpeellisuutta. Olisi myös tärkeää yksilöidä selvityspyynnöt tarkoin, jotta vältytään turhalta selvittämiseltä. Näin myös asianosalla on selkeä käsitys siitä mitä tuomioistuin pitää tärkeänä riidan selvittämisen kannalta. Selvityksen laatimiselle ehdotetaan määräaikaa joka vaihtelisi selvitystyön laajuuden mukaan. Harkintansa mukaan tuomiosituin voisi kuitenkin pidentää määräaikaa tai tarvittaessa pyytää selvityksen täydentämistä.⁷³

Joskus jopa pelkkä tietojen saaminen suoraan poliisilta tai terveyden- tai sairaanhoito alan toimijoilta riittäisi ja auttaisi päätöksenteossa. Tämän johdosta lakiin ehdotetaan lisättäväksi pykälä, joka oikeuttaisi tuomioistuimen toimimaan näin.⁷⁴

⁶⁹ *ibid.*

⁷⁰ OM 31/41/2015.

⁷¹ *ibid.*

⁷² OM 47/2017, 37.

⁷³ *ibid.*

⁷⁴ *ibid.*

7.2 Lapsen osallisuuden vahvistaminen

Esityksen mukaan huoltajien velvollisuutta lapsen mielipiteen selvittämiseksi tulisi vahvistaa. Mielipiteen selvitysvelvollisuus tulisi kirjata lakiin ja samoin myös velvollisuus kertoa lapselle häntä koskevista päätöksistä ja muista toimista, jotka vaikuttavat lapsen elämään. Kaikissa näissä toimissa tulee ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitystaso.⁷⁵

Lapsen mielipide ja sen huomioonottaminen tulisi huomioida myös lastenvalvojan luona tehtävien sopimusten tueksi. Lastenvalvojan tulisi varmistua siitä, että vanhemmat ovat lapsen mielipiteen selvittäneet. Myös lapsen kuuleminen riidattoman asian yhteydessä lastenvalvojan luona tulisi kirjata velvollisuudeksi.⁷⁶

7.3 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa

Edelleen lapsen ensisijainen kuuleminen tapahtuisi sosiaalilautakunnan selvitystyön yhteydessä. Tämä tapa on hyvä, koska sosiaaliviranomainen voi kuulla lasta useammin kuin kerran ja kuuleminen voi tapahtua lapselle tutussa ympäristössä. Nykylainsäädännössä lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa tarvitaan painava syy. Nyt ehdotetaan, että kuulemiskynnystä alennettaisiin siten, ettei kuuleminen enää vaadi painavaa syytä. Lapsen kuuleminen voisi tapahtua sosiaalilautakunnan selvitystyön yhteydessä ja sen sijaan tai sen lisäksi tuomioistuimessa. Lapsen tulee kuitenkin suostua ja/tai pyytää tulla kuulluksi, ja kuulemisen tulee olla tarpeen asian ratkaisemisen kannalta. Kuuleminen tulee toteuttaa mahdollisimman lapsilähtöisesti. Kuulemisessa voitaisiin käyttää apuna asiantuntija-avustajaa.⁷⁷

7.4 Lastensuojeluliiton lausunto lainsäädännön uudistamisesta

Lastensuojeluliitto on myös arvioinut edellä käsitellyjä muutosehdotuksia. Oikeudenkäyntimenettelyn osalta lastensuojeluliitto korostaa riittävien resurssien merkitystä. Lapsiasian käsittelyn joutuisuuteen tulisi kiinnittää huomiota ja kuten jo aiemmin on tullut ilmi, tulee asiat ratkaista asianmukaisessa aikataulussa, kuten myös EIT on korostanut. Lapsen edun tulee kuitenkin olla ensisijainen ratkaisuun vaikuttava tekijä, eikä päätöksiä pidä tehdä siten, että nopeuden takia muut oikeudet syrjäytyisivät. Resurssien vähyyks on usein myös se syy, jonka johdosta sosiaalilautakunnan selvitys viivästyy, joka taas osaltaan viivästyttää oikeudenkäyntimenettelyä. OM:n muistiossa ehdotetaan määräajan asettamista selvitystyön aloittamiselle, mutta lastensuojelun keskusliitto painottaa, ettei määräaikojan asettaminen ilman toimintaedellytysten turvaamista ole realistista. Toisena tärkeänä asiana liitto korostaa tuo-

⁷⁵ OM 47/2017, 36

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

mioistuinten ja sosiaaliviranomaisten välistä yhteistyötä. Sen sujuminen perheoikeudellisessa asioissa on tärkeässä osassa.⁷⁸

Liiton mukaan olosuhdeselvitysten hankkiminen ostopalveluna saattaa aiheuttaa oikeusturvan toteutumisen kannalta hankaluuksia, vaikka se muodollisjuridisesti olisikin mahdollista. Olosuhdeselvitysten laatimistavassa ja sisällössä on paljon eroja paikkakunnasta riippuen. Keskusliiton mukaan koulutuksella sekä tuomioistuimen ja sosiaaliviranomaisen yhteistyöllä saataisiin tilannetta parannettua. Yhtenäinen koulutus olisi ensisijaisen tärkeää, mikäli lainvalmistelussa päädyttäisiin hankkimaan olosuhdeselvityksiä ostopalveluna, muutoin vanhempien yhdenvertaisuuden toteutumiselle ei ole takeita.⁷⁹

8 Johtopäätökset

Olosuhdeselvityksen on tarkoitus antaa lisätietoa lapsen huolto, asumista ja tapaamisoikeutta koskevassa riita-asiassa. Selvityspyynnön voi esittää vain tuomiosituin silloin, kun katsosen tarpeelliseksi. Selvityksen tarkoituksena on täydentää olemassa olevaa oikeudenkäyntimateriaalia.

Selvitettävät asiat määritellään joka riita-asiassa erikseen. Selvityspyyntö toimitetaan sen kunnan sosiaalilautakunnalle, jossa lapsella on asuinpaikka. Mikäli lapsen vanhemmat asuvat eri kunnissa, laaditaan selvitystyö yhteistyössä näiden kuntien kanssa. Päävastuussa selvityksen laatimisesta on se kunta, jossa lapsella on kotipaikka. Yhteistyön kuntien välillä tulee olla todellista, eikä vain asiakirjojen vaihtoa. Parhaimmillaan yhteistyö on silloin, kun se hoidetaan siten, että selvitystyö tehdään parityönä niin, että molemmista kunnista on yksi sosiaalityöntekijä tekemässä selvitystä.

Lapsen oman mielipiteen selvittäminen sekä toiveet selvitetään olosuhdeselvitystyön aikana. Mikäli kyseessä on kouluikäinen lapsi, lasta kuullaan yleensä henkilökohtaisesti. Lapsen kuuleminen tulee aina tehdä hienovaraisesti ja lapsen ikä sekä kehitystaso huomioon ottaen. Lapselle tulee myös luoda varmuus siitä, että kyseessä on vain lapsen oman mielipiteen ja toiveen selvittäminen, eikä lapsen suinkaan ole tarkoitus toimia asiassa ratkaisijana.

Lasta koskeva huolto, asumis- tai tapaamisriita voidaan sopia asianosaisten kesken missä asianvaiheessa tahansa. Mikäli selvitystyön aikana käy ilmi, että sovinto asiassa olisi mahdollinen, tulee selvitystyöntekijöiden avustaa sovinnon tekemisessä. Käytännössä kehoitetaan ottamaan yhteyttä avustajiin ja sitten käräjäoikeus vahvistaa sovinnon.

⁷⁸ Lastensuojelun keskusliitto 2016

⁷⁹ Ibid.

Jokainen huoltoriita on erilainen ja jokainen perhe on erilainen. Näin ollen myös jokainen olosuhdeselvitys on erilainen. Tämä ehkä selvittää sen, etteivät sosiaalityöntekijät eivätkä tuomaritkaan koe, että laintasolla tulisi asettaa mitään suurempia vaatimuksia selvityksen laatimiselle.

Vaikuttaa siltä, että toisinaan kahden kunnan välinen yhteistyö voi olla haastavaa ja hankalaa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että yleensä yhteistyö kuntien välillä sujuu kuitenkin hyvin. Etenkin jos kyseessä on lähikunta, jolloin selvitystyö voidaan tehdä parityönä, jossa parit muodostuvat niin, että molemmista kunnista on yksi työntekijä laatimassa selvitystä. Ongelmia tulee silloin, jos lopputulemana on täysin kaksi erilaista selvitystä. Sellaiset selvitykset eivät varmasti auta tuomioistuimen ratkaisutyötä ollenkaan.

Näyttäisi siltä, että selvityksen painoarvo vaihtelee. Luulisi että painoarvo olisi merkittävä tapauksissa, jossa on kuultu lasta itseään. Vaikka alle kouluikäistä lasta ei kuulla, tavataan lapsi kuitenkin aina kotikäynnin yhteydessä, molempien vanhempien luona erikseen. Tällöin pystytään tekemään arvokkaita ja tietoja-antavia havaintoja vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksesta.

Olosuhdeselvityksen pyytäminen jää käräjäoikeuden harkinnan varaan. Olosuhdeselvityksen tehtävänä on antaa päätöksenteon tueksi arvokasta lisämateriaalia, jotta lapsen edun kannalta päädyttäisiin parhaimpaan mahdolliseen lopputulemaan. Ratkaisussaan tuomioistuimen tulee ottaa huomioon lapsen etu ja toivomukset. Olosuhdeselvitys on lisätietoa-antava selvitys, eikä varsinainen asiantuntijalausunto. Selvitys ei velvoita tuomioistuinta vaan tuomioistuimella on päätöksenteossaan täysin itsenäinen.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeutta osallistua lasta koskevien asioiden käsittelyyn sekä nopeuttaa huoltoriitojen oikeudenkäyntimenettelyä. Näillä menetelmillä edesautetaan lapsen edun toteutumista.

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Aaltonen, A. 2014. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Aaltonen, A-K 2015. Huoltoriitojen sovittelu oikeudessa. Kauppakamari.

Auvinen, M 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjän, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalainen lakimiesyhdistys. Gummerrus Kirjapaino Oy.

Gottberg, E. 2013. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Helsinki: Oy Nord Print Ab.

Hakalehto-Wainio & Nieminen 2013. Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus.

Honkanen, J. & Syrjälä, J 2000. Lapsen oikeudet. Suomen YK-liiton julkaisusarja. Helsinki.

Helin, M., Linna, T.& Rintala, M. 1997. Huolto ja tapaamispäätöksen täytäntöönpano. Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä: Gummerrus kirjapaino Oy.

Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki.

Koulu, S. 2014. Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Vantaa: Hansaprint Oy.

Peuralahti, E. 2012. Lapsen tapaamisoikeus. Hämeenlinna 2012: Kariston kirjapainon Oy.

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2016, Oikeudenkäynti lapsiasioissa,

Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Saarijärvi: Gummerrus kirjapaino Oy.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. 11. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Virallislähteet

HE 224/1982 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 225/2006 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulainsäädännön muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laiksi

CRC/C/GC/12 2009. Viitattu 30.3.2018. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf

CRC/C/GC/14 2013. Viitattu 2.4.2018. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf

CRC/C/FIN/CO/4 2001. Viitattu 2.4.2018.

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=82628&GUID=08815486-C2F7-4348-A1DC-0985FA9542EC>

Euroopan unionin perusoikeuskirja 2000/C 364/01. Viitattu 3.5.2018.

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fi.pdf

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Viitattu 12.2.2018.

<https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Muut lähteet

Eduskunta 2017. Viitattu 29.5.2018.

https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/lapsen-huolto-ja-tapaamisoikeus.aspx

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke, 2007 (päivitetty 2009). Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus.

Lastensuojelun keskusliitto 2016. Lausunto lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain-säädännön uudistamisesta. Viitattu 30.4.2018.

Oikeusministeriö, Lapsenhuoltolain lausuntopyyntö, 31/41/2017

Oikeusministeriö, Lapsenhuoltolain uudistaminen, työryhmän mietintö 47/2017

Oikeus.fi. Perheasiat oikeudessa. Viitattu 15.4.2018.

<https://oikeus.fi/fi/index/laatikot/perheasiatoikeudessa.html>

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke, 2016. Oikeudenkäynti lapsiaisoissa. Käsittelijän opas.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Lastensuojelun käsikirja 2017. Viitattu 15.5.2018.

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa/selvitys-tuomioistuimelle>

